

ROLNICTWO ZSRR

(Sielskoje Chozajstwo SSSR) Gosudarstwiennoje Izdatielstwo Sielskochozajstwiennoj Litieratury, Moskwa, 1958, str. 583.

Mówiąc o rolnictwie Związku Radzieckiego trzeba mieć na względzie przede wszystkim niezmierną rozległość obszaru Związku. Już to, że granice Związku Radzieckiego obejmują szerokości i długości geograficzne tak różne pod względem fizjograficznym, klimatycznym i glebowym, że stopień zaludnienia tych obszarów, jak i sposób zagospodarowania rolniczego różni się znacznie — stwarza trudność ujmowania rolnictwa radzieckiego w całości. Takie całościowe ujęcie sprowadzałoby się do jakiejś bardzo uogólnionej syntezy, w której cała przebogata specyfika składowych części z konieczności zeszlaby na plan drugi. Z tych względów właściwe traktowanie o rolnictwie radzieckim powinno polegać na kolejnym omawianiu ważniejszych składowych części obszarowych.

Z drugiej strony — co jest również charakterystyczną cechą rolnictwa radzieckiego — tej różnorodności rolnictwa w przekroju przestrzennym przeciwstawić można jednorodność form ustrojowych rolnictwa — zawartych w systemie gospodarki chłopskiej — kolchozowej i państwowej — sowchozowej. Pomimo znacznych różnic regionalnych stwarza to udogodnienie w kierowaniu procesem produkcji i wykorzystywaniu potencjalnych zasobów, jak również sprzyja widzeniu rolnictwa w przekroju całościowym.

Omawiane wydawnictwo ma na celu zobrazowanie rolnictwa radzieckiego w okresie czterdziestolecia 1918—1958.

Zadanie czyniąc spełnieniu tych warunków, o których wspominaliśmy, publikacja traktuje o rolnictwie w kilku przekrojach, ujmując to w rozdziałach, w których każdy artykuł stanowić może samodzielną część.

Ogólny przegląd syntetyczny dają cztery pierwsze artykuły w rozdziale dotyczącym socjalno-ekonomicznych zmian w rolnictwie radzieckim w okresie czterdziestolecia. Artykuły te obejmują zagadnienia: Utworzenie systemu kolchozowego i MTS oraz organizacyjno-gospodarcze umocnienie kolchozów; Utworzenie i organizacyjno-gospodarcze umocnienie sowchozów; Rozwój rolnictwa po wrześniowym plenum KC KPZR (1953). Autorem tych artykułów jest kandydat nauk K. P. Obolenski. Polepszenie materialnego stanu chłopów pracujących i kulturalną rewolucję na wsi — omawia N. M. Studnikowa.

Dalszy przekrój publikacji to rozważania ogólne o rozmieszczeniu i specjalizacji rolnictwa Związku Radzieckiego. Artykuły tego rozdziału omawiają: kierunki produkcji rolnictwa radzieckiego w całości i poszczególnych republikach, rozmieszczenie i specjalizacje produkcji roślinnej oraz zwierzęcej. Autorem tych artykułów jest K. P. Obolenski (ostatni artykuł przy współpracy L. M. Zalcmana).

Z kolei następuje omawianie poszczególnych działów produkcji w przekroju ogólnoradzieckim, gdzie specyfika rejonowa uwzględniona jest w stopniu właściwym dla danego wytworu.

Rozdział dotyczący produkcji roślinnej zawiera pięć artykułów, z których każdy omawia jeden z następujących działów: zboża, rośliny przemysłowe, ziemniaki i warzywa, owoce, produkcję pasz.

Rozdział dotyczący produkcji zwierzęcej zawiera trzy artykuły, z których każdy omawia jeden z następujących działów: produkcję mleka, produkcję mięsa i jaj, produkcję wełny i skór.

Artykuły rozdziałów dotyczących produkcji roślinnej i zwierzęcej są poza trzema wyjątkami pracami zbiorowymi.

Rozdział poświęcony mechanizacji i elektryfikacji rolnictwa rozpatruje zagadnienie w następujących przekrojach: rozwój przemysłowej bazy rolnictwa — jest to

ogólna synteza rozwoju mechanizacji w rolnictwie, mechanizację produkcji roślinnej, mechanizację robót pracochłonnych w produkcji zwierzęcej kolchozów; osobny artykuł poświęcony jest mechanizacji produkcji w sowchozach, ostatni artykuł (zbiorowy) dotyczy elektryfikacji rolnictwa. Jak widać z powyższego, rozdział ten pod względem usystematyzowania materiału nie jest jednolity.

Ostatni rozdział omawianej pracy traktuje w jednym zbiorowym artykule o podstawowych problemach melioracyjnych w Związku Radzieckim — o nawadnianiu i odwadnianiu gruntów.

W powyższy sposób omawiana publikacja daje przegląd całości rolnictwa radzieckiego i jego ważniejszych działów w okresie czterdziestolecia. W tym czterdziestoleciu stan rolnictwa radzieckiego uległ przeobrażeniu w stopniu dotąd niespotykanym w przekroju przestrzennym, jak i w skali dziejowej. Przeobrażenia te cechuje nie tylko rozmiar, lecz i rodzaj przemian.

Kilka przykładów może to dostatecznie zilustrować.

Ludność wiejska — rolnicza i nierolnicza w 1913 r. wynosiła 82,4%, w 1956 r. wynosi ona 56,6%. Obszar użytków rolnych w kapitalistycznej Rosji (w granicach 1939 r.) wynosił 367 mln ha. W Związku Radzieckim w obecnych granicach obszar użytków rolnych powiększył się do 492 mln ha. Obszar zasiewów wynoszący w 1913 r. 118 mln ha, w 1956 r. obejmował 197 mln ha. Struktura zasiewów zmieniła się w tym czasie w zasadniczy sposób. Zboża obejmowały w 1913 r. 88,5%, zaś w 1956 r. — 65,9%. Pastewne natomiast — 2,8% (1913) i 21,4% (1956).

Powyższe daje świadectwo znacznej intensyfikacji roślinnego kierunku produkcji.

Ten stopień intensyfikacji produkcji roślinnej wymagał przede wszystkim nawożenia mechanizacji upraw oraz sprzętu. Ogólnie biorąc w 1956 r. rolnictwo otrzymało 50 razy więcej nawozów sztucznych niż w 1913 r. i trzykrotnie więcej niż w 1940 r.

Wydażność mleka była niezmiernie niska jeszcze w okresie początkowym budownictwa socjalizmu. Wzrost wydażności mleka od 1 krowy jest stosunkowo późniejszej daty, ilustruje to następujące zestawienie (w kg):

	1950	1953/54	1955/56
kolchozy	1027	1082	1597
sowchozy	2256	2577	2413

Powyższy przegląd wskazuje na to, że Związek Radziecki, pokonując różne przeszkody i trudności, dokonał w okresie czterdziestolecia w zakresie rozwoju rolnictwa olbrzymiego skoku. Ten początkowy okres budowy państwowości socjalistycznej, kiedy rolnictwo w dużej mierze musiało uczestniczyć w finansowaniu rozbudowy przemysłu, już przeminął. Obecnie, gdy źródłem tworzenia dochodu narodowego jest głównie przemysł, rolnictwo w większym stopniu może przeznaczyć swoją akumulację na własny rozwój, a w wypadkach koniecznych korzystać również z subwencji państwowych.

Dając charakterystykę rozwoju całego rolnictwa trzeba pamiętać o tym, co było powiedziane na początku, że profil całościowy rolnictwa radzieckiego ujmowany liczbowo, czy opisowo, nie odpowiada profilowi żadnej z jego składowych terytorialnych części. Jest to zwykle prawo statystyczne małej adekwatności „średniej” do wielkości różniących się krańcowo.

Omawiana publikacja daje wymowny obraz tego, przedstawiając ważniejsze kierunki produkcji poszczególnych republik i rejonów. Różnice, jakie tu występują, dają świadectwo nie tylko różnic kierunków produkcji, lecz wskazują na różnice intensyfikacji poszczególnych gałęzi jak i całości rolnictwa danego rejonu.

Największa różnorodność pod tym względem przedstawia Pozińska Federacyjna Republika Radziecka, bowiem obejmuje ona rozległy obszar centralnej Rosji, północny Kaukaz, Wschodnią i Zachodnią Syberię oraz Daleki Wschód.

Każdy z pozostałych obszarów ZSRR jest bardziej jednorodny pod względem fizjograficznym, klimatycznym, glebowym i rozwoju kulturalnego ludności, jednakże pomiędzy tymi obszarami również występują duże różnice.

Tak na przykład Ukraińska Republika posiada wielokierunkową strukturę rolnictwa. Procentowy udział nakładu pracy wynosi tu: produkcja zbożowa — 29,8%, przemysłowe — 16,1%, ziemniaki i owoce — 9,9%, bydło — 23,8%, trzoda — 7,9%, drób — 1,8%.

W przeciwieństwie do tego w Republice Uzbekkiej główny kierunek produkcji stanowi uprawa bawełny, co wymaga 74,3% nakładu całej pracy w rolnictwie tej republiki.

Poza tym charakterystyczne są zmiany w kierunkach produkcji, jakie zostały dokonane w tym czasie. Na przykład, w okresie 1913—1956 w całym Związku Radzieckim obszar zasiewów zbóż wzrósł o 23,6 mln ha. Ten wzrost odbył się prawie wyłącznie w azjatyckiej części Rosyjskiej Republiki Federacyjnej (16 mln ha) oraz w Kazachskiej Republice (18,6 mln ha), razem około 34 mln ha. W pozostałych częściach Związku Radzieckiego obszar ten zmniejszył się o około 10 mln ha na korzyść głównie roślin przemysłowych i pastewnych.

Polski czytelnik, który ma mało okazji do zetknięcia się z prawdziwym obrazem rolnictwa radzieckiego, szuka odpowiedzi na pytanie, jakie są plony i wydajności produkcji zwierzęcej itp. w poszczególnych rejonach. Tego omawiana publikacja nie podaje (poza bardzo nielicznymi wyjątkami dotyczącymi wydajności zwierzęcej). Natomiast podane są liczne przykłady osiągnięć przodujących kołchozów i sowchozów. Przykłady te niewątpliwie są interesujące, jako ilustracja górnego pułapu osiągnięć w danym miejscu i czasie, ale nie obrazują one stanu całego rolnictwa.

Publikacja ta spełnia niewątpliwie zadania popularyzacyjne dla czytelnika masowego, przy tym czytelnik polski przytoczenie różnych szczegółów może odczuć jako przeładowanie. Specjaliści wielu dziedzin znajdują w niej również wiele interesującego materiału z zakresu agrotechniki, zootechniki i szczególnie mechanizacji rolnictwa. Ekonomiści natomiast na tle mnóstwa faktów stanowiących wdzięczne pole do analizy mogą zamykać tę książkę z poczuciem niezaspokojonej w pełni ciekawości. Szerzeg bowiem interesujących zagadnień nie znajduje tu swego naświetlenia. Tak na przykład, interesujące jest zagadnienie poziomu intensyfikacji gospodarstw rolnych w różnych rejonach, jako celu polityki gospodarczej. W szczególności, jakie są korzyści gospodarcze ekstensywnej, zmechanizowanej uprawy nowych ziem w porównaniu z podniesieniem intensywności ziem dawnych. Inaczej mówiąc, gdzie widzieć dalsze rezerwy podnoszenia produkcji rolnej — nie tylko zbożowej — w zagospodarowaniu nowych ziem, tj. zamiany pastwisk na ziemie orne, czy też na drodze kompleksowego zagospodarowania całego arealu użytkowego?

W skali całego Związku Radzieckiego obszar ziemi użytkowej na cele pastwne (pastwiska, łąki i zasiewy roślin pastewnych) wynosi w roku 1956 300 mln ha. Przy istniejącym stanie hodowli świadczyłoby to o ekstensywnej hodowli, jeżeli traktować obszar stanowiący bazę paszową bez zastrzeżeń. W rzeczywistości tak nie jest, bowiem na terenie Związku Radzieckiego występuje w szeregu rejonów intensywna hodowla zwierząt i całego rolnictwa, jak też w rzędzie arealu określonego jako pastwiska istnieje znaczna część suchych stepów, pustynnych i na wpółpustynnych obszarów. (Publikacja daje nawet przykład jednego takiego kołchozu o obszarze 68 tys. ha, który dostarczył 3700 q mięsa, tj. 6 kg z 1 ha).

W każdym razie jest faktem bezspornym, że rolnictwo Związku Radzieckiego, rozpatrywane jako całość, robi większe postępy w mleku i żywcu niż w produkcji roślin uprawnych, szczególnie zbóż. Jakie czynniki ekonomiczne i socjalne tu decydują w przekroju poszczególnych republik i rejonów — na to niestety czytelnik nie znajduje odpowiedzi.

Reasumując powyższe można stwierdzić, że omawiana publikacja — niezmiernie bogata w informacje i interesująca, daje obfity materiał do rozmyślenia i analizy. Jednakże czytelnik polski, który by zagłębił się w studiowanie tych materiałów, nawet posługując się radzieckimi podręcznymi wydawnictwami statystycznymi, nie zawsze sobie wyświetli wszystkie interesujące go problemy.

W. Nowicki